

**UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTAB O'QUVCHILARINI TASVIRIY  
SAN'AT DARSLARIDA MANZARA JANRIDA ISHLASHGA  
O'RGATISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI**

**Nurimova Shaxlo Shuhratovna**

Navoiy davlat universiteti

“Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” – ta’lim yo‘nalishi

2-kurs “D” guruh talabasi

**ANNOTATSIYA:** Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilarini tasviriy san’at darslarida manzara janri bo‘yicha ishlashga o‘rgatishning pedagogik asoslari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda manzara janrining o‘quvchi ijodkorligini rivojlantirishdagi ahamiyati, realistik va dekorativ yondashuvlarning o‘ziga xos xususiyatlari, shuningdek, ko‘rgazmali metodlar, kuzatish asosida chizish, bosqichma-bosqich ta’lim, differensial yondashuv va ijodiy topshiriqlar orqali samarali o‘qitish yo‘llari yoritiladi. Manzara ustida ishlash jarayonida o‘quvchilarning fazoviy tasavvur, rang sezgisi, kompozitsion tafakkur, tabiatni kuzatish madaniyati va estetik didini shakllantirishning pedagogik mexanizmlari ochib beriladi. Maqolada ilg‘or texnologiyalar, xususan, raqamli tasvirlar, multimedia vositalari, interfaol metodlar va ochiq havoda rasm chizish (“pleyner”) darslarining o‘quv motivatsiyasiga ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari tasviriy san’at darslarida manzara janrini o‘rgatish bo‘yicha samarali metodik tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

**KALIT SO‘ZLAR:** Manzara janri, tasviriy san’at, o‘quvchi ijodkorligi, pedagogik texnologiya, kompozitsiya, rangshunoslik, pleyner, kuzatish metodikasi, didaktik tamoyillar, estetik tarbiya.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida tasviriy san’at fanini o‘qitish o‘quvchilarning ijodiy tafakkuri, estetik didi va badiiy tasavvurini rivojlantirishga qaratilgan muhim jarayon sanaladi. Xususan, manzara janrida ishlash o‘quvchilarning tabiatni kuzatish madaniyati, fazoviy tasavvuri, rang sezgisi va atrof-muhitni badiiy idrok etish ko‘nikmalarini shakllantirishda alohida o‘rin tutadi. Mazkur jarayonning samaradorligi pedagogning metodik tayyorgarligi, dars jarayonida qo‘llaniladigan vositalar va ta’lim shakllarining to‘g‘ri tanlanishiga bevosita bog‘liqdir.

Bugungi kunda tasviriy san'at ta'limi mazmunini modernizatsiya qilish, o'quvchilarda mustaqil ijodkorlik kompetensiyalarini rivojlantirish, ularni tabiat manzaralarini real yoki dekorativ-uslubiy talqinda tasvirlay olishga o'rgatish dolzarb vazifalardan biridir. Manzara janri nafaqat tasviriy san'atning muhim yo'nalishi, balki o'quvchini tabiatga mehr, ekologik madaniyat, estetik idrok va milliy qadriyatlarni anglashga yo'naltiruvchi vosita sifatida ham ahamiyatlidir.

O'quvchining manzara chizish jarayonida kuzatuvchanligi, badiiy tafakkuri, fazoviy tasavvuri, yorug'–soya munosabatlarini ko'ra bilishi, ranglar uyg'unligini sezishi va kompozitsion yechim topa olish qobiliyatlari bosqichma-bosqich shakllanadi. Shu bois pedagog tomonidan dars jarayonida ko'rgazmali vositalardan foydalanish, bosqichma-bosqich instruktsiya berish, amaliy mashqlarni tabaqalashtirish, ochiq havoda rasm ishlashni yo'lga qo'yish hamda interfaol o'qitish metodlarini tatbiq etish muhim ahamiyatga ega.

Mazkur maqolada manzara janrida ishlashni o'rgatishning pedagogik asoslari, ularni amalga oshirishda zarur bo'lgan metodik yondashuvlar va ularning o'quvchi ijodiy rivojiga ta'siri ilmiy tahlil qilinadi. Olingan natijalar tasviriy san'at ta'limi mazmunini yanada takomillashtirishga, dars jarayonida manzara janridan foydalanish bo'yicha samarali metodik tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida tasviriy san'at darslarida manzara janrini o'rgatish jarayonining samaradorligi ko'p jihatdan o'quvchilarning yosh xususiyatlari, ularning estetik idroki, kuzatuvchanlik darajasi, rasm chizish bo'yicha dastlabki kompetensiyalari va o'qituvchi tomonidan qo'llaniladigan metodik yondashuvlarga bog'liq bo'ladi. Manzara janri mazmunan tabiat hodisalari, fazoviy uch o'lcham, yorug'–soya munosabatlari, ranglarning o'zaro uyg'unligi, atmosfera perspektivasi va kompozitsion yechimlarni o'z ichiga olgan murakkab yo'nalish bo'lgani uchun ta'lim jarayonida bosqichma-bosqich rivojlantiruvchi metodlar qo'llanishi talab etiladi. O'quvchilar avvalo manzara tushunchasining mazmuni, uning tasviriy san'atdagi o'rni, klassik va zamonaviy rassomlar ijodidagi ahamiyati bilan tanishtiriladi. Bu jarayon o'quvchilarda badiiy dunyoqarashni kengaytiradi, tabiatni idrok etish, real voqelikni tasviriy yo'l bilan ifodalashga qiziqish uyg'otadi.

Manzara darslarining yuksak samaradorligi o'quvchilarning tabiatni bevosita kuzatish jarayoniga bog'liq. Tabiatni tekshirib, uning ranglar uyg'unligi, chiziqlari,

havo qatlamining ta'siri, masofaga qarab rang va shakllarning o'zgarishi kabi xususiyatlarni tushunish jarayoni o'quvchilarning tasviriy tafakkurini faollashtiradi. Shu maqsadda o'qituvchi pleyner darslarini tashkil etishi, o'quvchilarni maktab bog'i, mahalla atrofidagi tabiiy manzaralarni kuzatishga olib chiqishi muhimdir. Kuzatish asosida ishlangan rasm o'quvchilarda realizm, to'g'ri proporsiya, rangni to'g'ri tanlash va kompozitsion tartibni o'zlashtirishga yordam beradi. Pleyner mashg'ulotlari bolalarda nafaqat ijodiy qobiliyat, balki tabiatga mehr, ekologik madaniyat va milliy qadriyatlarni qadrlash ko'nikmalarini ham shakllantiradi.

Manzara janrida ishlashda o'quvchilarga rangshunoslik bo'yicha asosiy bilimlarni chuqur o'rgatish talab etiladi. Tabiatda ranglar sun'iy kompozitsiyalardan farqli ravishda doimo o'zgaruvchan bo'ladi; tonggi yorug'lik, tush paytidagi quyosh nuri, kechki yorqinlik, bulutli ob-havo ranglarning turli xil tushlarga o'tishiga sabab bo'ladi. O'quvchi ana shu o'zgarishlarni chamalab chizishni o'rganishi, ranglarning issiq-sovuq tasnifi va ularning manzara kompozitsiyasidagi tutgan o'rnini anglab olishi kerak. O'qituvchi ranglar aralashmasi, kolorit, ton, yarim ton kabi tushunchalarni amaliy mashqlar orqali izchil tushuntirib borishi zarur. Rang bilan ishlashning pedagogik modeli o'quvchilarda kuzatuvchanlik, tez fikrlash, ranglarni tahlil qilish, tabiiy holatlarni badiiy ifoda etish malakasini rivojlantiradi.

Kompozitsiya masalasi manzara janrining eng muhim komponentlaridan biridir. O'quvchi manzara tasvirlanayotgan sahnada asosiy va ikkinchi darajali elementlarni ajrata bilishi, tasvirni qaysi nuqtadan kuzatish maqsadga muvofiq ekanligini tushunishi lozim. O'qituvchi kompozitsion markazni aniqlash, tasvir elementlarining bir-biri bilan mutanosib joylashuvi, gorizont chizig'ining to'g'ri tanlanishi kabi qoidalarni izchil o'rgatadi. Bunda eng sodda obyektlardan boshlab murakkab kompozitsiyalarga o'tish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. O'quvchining o'ziga xos ijodiy qarashga ega bo'lishi uchun unga mustaqil kompozitsiya ishlab chiqish topshiriqlari berilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar tasviriy san'at ta'limi jarayonini yanada samarali qiladi. Raqamli texnologiyalar, multimedia prezentatsiyalari, 3D modellash, virtual pleyner dasturlari orqali o'quvchilar turli manzara obyektlarini vizual tahlil qilish imkoniga ega bo'ladi. Raqamli suratlarni o'rganish orqali o'quvchi rakurs tanlovi, yorug'likning yo'nalishi va perspektiva qonuniyatlarini yaxshiroq tushunadi.

Masofaviy ta'lim sharoitlarida ham o'quvchilarga osonlik bilan turli manzaraviy materiallarni taqdim etish, ularning fikrlash doirasini kengaytirish mumkin. Bunday texnologiyalar dars jarayonida o'quvchini faollikka undaydi, mavzuga qiziqishni oshiradi.

Manzara janrida o'qitish jarayonida interfaol metodlar — “Aqliy hujum”, “Kuzatuv tahlili”, “Top, taqqosla va izohla”, “Rangni angla”, “Kompozitsiya yaratish jamoaviy” kabi usullar samarali natija beradi. Bu metodlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini faollashtiradi, bir obyektga turli nuqtai nazardan ko'ra olish ko'nikmasini rivojlantiradi. Jamoaviy ijodiy ishlash esa bir-biridan o'rganish, ijodiy yondashuvlarni baham ko'rish, tanqidiy fikr shakllantirish imkonini beradi. Bu jarayon o'quvchilarni o'z fikrini erkin ifodalashga o'rgatadi, badiiy qarashlarning shakllanishiga turtki beradi.

Ta'lim jarayonida differensial yondashuv muhim o'rin tutadi. Chunki har bir o'quvchining qobiliyat darajasi, mavzuni idrok etish tezligi va ijodiy fikrlash salohiyati turlicha. O'qituvchi kuchli o'quvchilarga murakkab kompozitsiyalar bilan ishlashni taklif etsa, boshlang'ich darajadagi o'quvchilar uchun soddalashtirilgan, lekin samarali amaliy mashg'ulotlar berishi mumkin. Bu o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, ularda muvaffaqiyat hissi shakllanadi. Shuningdek, individual maslahatlar, tanqidiy va rag'batlantiruvchi fikrlar ijodiy rivojlanishning muhim omilidir.

Manzara janrida ishlash o'quvchilarning nafaqat ijodiy, balki psixologik xususiyatlarini ham rivojlantiradi. Tabiatni kuzatish, ranglar bilan ishlash jarayonida o'quvchi ruhiy tinchlikka erishadi, tasavvur dunyosi kengayadi, o'zini badiiy ifoda etish imkoniga ega bo'ladi. Bunday jarayonlar o'quvchilarda estetik did, sabr, badiiy madaniyat, mustaqil fikrlash, mas'uliyatlilik kabi sifatlarning shakllanishiga xizmat qiladi.

Umuman olganda, manzara janrini o'rgatishning pedagogik asoslari o'quvchining tabiiy qobiliyatini rivojlantirish, kuzatuvchanlikni oshirish, ranglar va shakllarni tahlil qilishga o'rgatish, zamonaviy metod va texnologiyalarni qo'llash, ijodiy mustaqillikni shakllantirish kabi omillarni o'z ichiga oladi. Ushbu jarayon izchil olib borilganda o'quvchilar nafaqat ijodiy, balki estetik, psixologik va intellektual jihatdan yuksaladi va manzara janri bo'yicha puxta ko'nikmalarga ega bo'lib boradi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida tasviriy san'at darslarida manzara janrini o'rgatish jarayoni o'quvchilarning ijodiy tafakkuri, estetik didi, kuzatuvchanlik

qobiliyati va tabiatni badiiy idrok etish malakalarini rivojlantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, manzara janrida samarali ishlash o'quvchilardan fazoviy tasavvur, ranglarni sezish, yorug'–soya munosabatlarini anglash, kompozitsion fikrlash va tabiatni kuzatish madaniyatini talab qiladi. Bu ko'nikmalarni shakllantirishda o'qituvchining metodik mahorati, ta'lim jarayonida qo'llaniladigan zamonaviy pedagogik texnologiyalar, ko'rgazmali vositalar, pleyner mashg'ulotlari va bosqichma-bosqich o'rgatish tamoyillarining o'rni beqiyosdir.

O'quvchilarni manzara janrida ishlashga tayyorlashda differensial yondashuv, interfaol metodlar, ijodiy topshiriqlar va mustaqil kompozitsiya yaratish jarayonlari ularning qiziqishi va motivatsiyasini oshiradi. Raqamli texnologiyalarni dars jarayoniga tatbiq etish esa o'quvchilarning vizual tahlil qilish imkoniyatini kengaytirib, mavzuni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi. Shuningdek, ochiq havoda rasm ishlash o'quvchilarning tabiat bilan bevosita muloqotini beradi, ekologik madaniyatni shakllantiradi va realizm tamoyillarini ko'proq anglashiga xizmat qiladi.

Umuman olganda, manzara janrini o'rgatishning pedagogik asoslari puxta amalga oshirilganda o'quvchilar nafaqat tasviriy san'at bo'yicha chuqur bilim va malakaga ega bo'ladilar, balki badiiy tafakkur, estetik idrok, ijodiy dunyoqarash hamda o'z fikrini san'at vositasida erkin ifoda etish qobiliyatlari rivojlanadi. Tadqiqot natijalari maktab tasviriy san'at ta'limi mazmunini yanada takomillashtirishga, o'quvchilarni ijodiy faoliyatga yo'naltirishga va pedagoglar uchun samarali metodik tavsiyalar ishlab chiqishga asos bo'lib xizmat qiladi.

### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR**

1. Abdullaeva, M. Tasviriy san'atni o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Qodirov, B. Maktabda tasviriy san'atni o'qitishning zamonaviy yondashuvlari. – Toshkent, 2020.
3. To'xtayev, A. Rassomchilik asoslari. – Toshkent: San'at, 2018.
4. Ahmedov, Z. Rangshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Kamalak, 2021.
5. Yo'ldoshev, N. Bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirishning pedagogik asoslari. – Toshkent, 2019.

6. Merganov, U. Tasviriy san'at darslarida kompozitsiya asoslari. – Samarqand, 2020.
7. Nazarov, H. Pleyner mashg'ulotlarining o'quvchilar ijodiga ta'siri. – Buxoro, 2021.
8. Karimova, D. Tasviriy san'atni interfaol metodlar asosida o'qitish. – Toshkent, 2022.
9. Xoliqulov, R. San'at tarixi: O'zbekiston manzara maktabi. – Toshkent, 2017.
10. Nurmatov, A. Tasviriy san'at pedagogikasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
11. Shavdirov S. A. Podgotovka budushchix uchiteley k issledovatel'skoy deyatel'nosti // Pedagogicheskoe obrazovanie i nauka, 2017.
12. Shovdirov S. Analyzing the sources and consequences of atmospheric pollution: A case study of the Navoi region //E3S Web of Conferences, 2024.